

Анна Селятицька
культуролог (Польща)

ПОВЕРНЕННЯ ДО ТРАДИЦІЙ: ПОЛЬСЬКИЙ ПОШУКОВИЙ ТЕАТР

Сприймаю життя як музичне вібрування, де прослуховуються відголоси першого вибуху так, як в лоні матері ми починаємо розпізнавати світ через голоси, які до нас долинають, де людину можна сприймати як звук, де навіть Бог входить у тіло жінки через вухо, а актор стає акордом, багатоваріантністю персонажу на кшталт античних протагоністів. Вірю, що спів може обумовлювати побачення, що пісня може перемінити колір полум'я свічки, виявити те, що неможливо висловити.

Ярослав Фрет

У Польщі існує тип альтернативного театру, нестандартність якого полягає не тільки у творенні оригінальних спектаклів, але також у новаторському підході до самої структури театру та колективу акторів. Такий театр рівночасно виконує роль культурного осередку, центру досліджень, а також є місцем, де проводяться сесії майстер-класів. Театральні акції, що відбуваються в просторі театру такого типу, є акціями міждисциплінарними; робота зосереджена не лише над створенням вистави, але також і на театральних дослідженнях. Організуються дослідницькі експеди-

ції з метою вивчення традиційних культур різних частин світу, для пізнання тамтешніх обрядів, ритуалів, пісень та техніки їхнього виконання. Зібрані матеріали стають підґрунтям творення спектаклів, однаковою мірою і як інструментарій, і як джерело інспірації, а також як поле власних мистецьких пошуків.

Сьогодні у Польщі є кілька таких груп: Центр Театральних Практик Гардзєніце, Театр Пісні Козла, Театр «Хореа», Театр «ZAR», Театр «Вершалін», але ми не ставимо за мету обговорювати всі ці театральні утворення, а лише презентуємо два з них: Центр Театральних Практик (ЦТП) Гардзєніце як театр, що є до деякої міри передвісником діяльності такого типу театру, а також Театр ЗАР, що діє при Інституті ім. Є. Гротовського у Вроцлаві, і є дуже цікавим у сенсі самобутнього розвитку досліджень, розпочатих ЦТП Гардзєніце.

Центр Театральних Практик Гардзєніце — один із найважливіших театральних осередків Польщі, певний координаційний центр для інших альтернативних театрів цього типу. ЦТП Гардзєніце створено у 1977 р. В. Станєвським. Центр реалізовує музичні, культурологічні, а також художні дослідницькі проекти. Отже, ЦТП Гардзєніце є не тільки театром, а й культурологічно-дослідним центром. У Гардзєніцах організовано майстерні: Академія Театральних Практик, літературні зустрічі, виставки, театральні обміни, а також дослідні експедиції.

Загалом цей проект завдяки В. Станєвському отримав назву «Мирюся з життям». Народна культура, а також культура прадавньої Греції інтерпретується тут як джерело інспірації. Центр є певного роду експериментальним простором, де робота ґрунтується на співпраці та співіснуванні. Завданням режисера є координація не тільки фінального результату — спектаклю, а й процесу, що включає в себе всі складові чин-

ники проекту, над яким працює Центр. Завдання режисера в такій роботі виходить за межі звичайного постановника вистави як традиційного творця вистави. Робота зосереджується більшою мірою на колективній співпраці між членами групи, ніж у площині актор-режисер. Творення вистави є процесом, що базується не лише на акторській грі, а також на окремих тренінгах з тілом, голосом, імпровізацією.

Для точнішого визначення суті самого характеру роботи над спектаклем В. Станевський вживає термін «констеляція» — сузір'я. «Констеляція», тобто колектив акторів, де персональна участь кожного з учасників впливає безпосередньо на якість процесу; кожен спектакль створюється завдяки індивідуальним здібностям кожного актора і тому стає органічним використанням його унікального таланту. У такому підході до групи стає важливою природа взаємовідносин між акторами, що обумовлюють їхню спільну працю, а відтак і сам спектакль.

«Сузір'я особистостей є для мене архіважливим поняттям. Перш за все це означає особливий ансамбль з особливих людей. Завжди з великим відчаєм я противився висловлюванням про театр як про трупу, що, як відомо, в традиції сучасного театру є поняттям святим. Для того щоб міг виникнути художній театр, потрібен ансамбль особистостей. Завжди я говорив, що чогось такого як колектив немає і бути не може. Колектив є обманом, аморфним і розпливчастим поняттям. Можна залучити до роботи людей, зробити колектив і мати загін, зведений спільною зацікавленістю, що фактично не змінює того, що поняття колективу мало прозоре. Для того щоб створився мистецький твір, потрібне відповідне людське сузір'я, в якому створиться відповідна хіміч-

*на сполука, — для обміну думками і почуттями у згоді зі
спільними прагненнями у єдиному напрямку» [1].*

Оскільки кожен актор безпосередньо впливає на атмосферу вистави, то будь-яка зміна «констеляції» є до певної міри зміною природи самого спектаклю, обміну енергії, що поступає через особистості учасників проекту. Отже, вистава, як твір, твориться залежно від кожного учасника ансамблю, є в безперестанному русі процесів особистісного творення; вистава ніколи не набуває остаточної фіксованої форми, тому що увесь час невинно модифікується. Незважаючи на те, що Гардзєніце існують від 1977 р., здійснено лише сім вистав. Вистави хоч і граються впродовж декількох років, увесь час трансформуються і допрацьовуються. Оскільки вистави еволюціонують залежно від участі акторів, що грають у них, то вони є нескінченним творчим процесом.

Цікавим розвитком і продовженням театральних досліджень ЦТП Гардзєніце став Театр «ZAR», що працює при Інституті ім. Є. Гротовського у Вроцлаві. Я. Фрет, режисер театру, черпаючи з доробку В. Станевського, творить водночас особливий тип театру. Театр «ZAR» є ансамблем, що створився у дослідницькому проекті «Євангеліє дитинства», який тривав у 1999—2003 роках. Проект включав дослідно-антропологічні експедиції в Грузію, Болгарію і Грецію, що були спробою віднайти джерела давніх християнських традицій. Було також зібрано кінематографічні матеріали, зокрема зафільмована церемонія хрещення мандейців, а також зафіксовані багатоголосні пісні, що сягають початків нашої ери. Матеріал став джерелом інспірації в побудові театрального спектаклю, який отримав назву проекту: «Євангеліє дитинства».

Також цей етнографічний матеріал обумовив саме народження Театру «ZAR», назва якого є заголовком поховальних пісень, що походять з північно-західної Грузії. Пісні, лементи, багатоголосся стали головним медіумом в театрі Я. Фрета. Спектаклі Театру «ZAR» безпосередньо пов'язані з експедиціями, особистими пошуками і фольклорною творчістю.

«Така праця відноситься до сфери природи людського самопізнання, що в кожному з нас є незнищеним і невіддільним від суті того, що нас вивищує, що найпростіше ми можемо визначити як „нуміносум“, тобто божество. „ZAR“ позбавляє театр поділу на ґатунки і стилі. Ми піднімаємо теми, що, як здається, належать у сучасному світі виїняткові релігійній свідомості, в переконанні, яке йде від польського романтизму, що завдання мистецтва є не тільки компліментарні перед релігією, але воно здатне заповнити динамічний просвіт між повсякденним і трансцендентним» [2].

У спектаклях Я. Фрета домінує, як-от визначив театрознавець Д. Косінський, музична драматургія, в якій втрачається примат сюжетної лінії, перебіг дії, обумовлений висловлюванням, а також інші категорії, пов'язані з текстом. Це є театр ритуалізований, що посплугується часто традиційними виражальними засобами (піснею, жестом). Пісня є головним «інструментом» у побудові спектаклів Театру «ZAR».

Перша частина триптиха, «Євангеліє дитинства», розпочинається піснею. Глядач, заходячи до зали, бачить акторів, що стоять у колі свічок й співають християнський псалом у грузинській церковній традиції. Спектакль сплітає дві сюжетні лінії: воскресін-

ня Лазаря за допомогою його сестри Марти й Магдалини, а також «свідoctва Марії Магдалини», яка згідно з переказами гностиків ототожнюється з однією з сестер Лазаря. Пісня, яка мов коливається в тиші, є головним будівельним матеріалом спектаклю. Спектакль наче видобувається з темряви і тиші, що засвідчують його безмірно делікатну й водночас дуже виразну природу. Така вразливість сприйняття вимагає зібраності. Тиша і зібраність підсилюють вразливість почуттів, і саме перцепція цього спектаклю видається незвичним переживанням, оскільки кожний шелест, звук, шепіт є дуже виразними. Звуки пісні, здобуті з тиші, образи, що вириваються з темряви, запахи ладану і свічок, що бринять у повітрі — все це утворює дійство, яке безпосередньо впливає на відчуття глядача, пов'язує його з глибинністю світів, невідомих, з одного боку, та близьких — з іншого.

Пісні «ZAR» наче переносять у безодню небуття, у світ стародавніх часів, продовженням яких є і ми, і наша культура. «Кесарів розтин» є другим проектом Театру «ZAR», що вирізняється своєю естетикою, акторською технікою, а також самою тематикою від спектаклю «Євангеліє дитинства». Ця вистава поставлена більш сучасно, а її темою є дія, що трактується не як боротьба зі смертю, а радше як боротьба з життям. Заголовок спектаклю — це метафора стану самогубця. Музична структура спектаклю спирається на багатоголосні корсиканські пісні, в які влітаються болгарські, румунські, ісландські й чеченські мотиви. Спектакль тримає глядача в напрузі ще й тим, що на шляху, яким рухаються актори, бачимо розсіпані уламки скла. Товчене скло, розлите червоне вино, відгомін падінь й ударів підсилюють відчуття присутності смерті, якоїсь кривавої битви.

Спектакль, інспірований прозою А. Ветерани і листами А. Камю, провокує на пошук відповіді на одвічне питання про те, що тримає нас при житті, що не дозволяє нам померти, а також — чи саме життя варте наших зусиль. Таємницею стає не стільки смерть, як саме життя. Третьою і найновішою частиною триптиха Театру «ZAR» є спектакль під назвою «Анхеллі. Воання», в основі якого поетичний текст видатного польського поета Ю. Словацького, а також подробиці його подорожі до Святої Землі з Неаполя, через Олександрію, Каїр, Дамаск, під час якої й була написана сама поема «Анхеллі», стилізована під біблійний текст.

«Темою „Анхеллі” є незвичний феномен, з яким Театр мусить змиритися при всьому бажанні захистити своє місце у світі. Це тема інтегральності і дезінтеграції нашого життя, наших тіл, нас самих. Це тема одержимості. Звільнення нашого внутрішнього простору для присутності іншого життя. Можливо, навіть майбутнього життя. Тема просвітлення. Тема вселення янгола» [3].

Триптих Театру «ZAR» — спектаклі, які передусім мають бути почуті. Адже театр — не тільки «thea» (візія), але також слух і пісня, а особливо образи, що виявляються через неї, та емоції. Театр «ZAR» є також новаторським у підході до акторської роботи. Творчий процес складається з кількох сегментів: діяльність групи у майстернях, праця з проектами Інституту ім. Є. Гротовського та робота між собою і над собою, що є цілісним і колективним процесом, а спектакль одним із його результатів. Роль режисера однаковою мірою в ЦТП Гардзеніце, як і в Театрі «ZAR» зведена до фун-

кції координатора «констеляції» акторів. У такому разі режисер більше нагадує композитора, що синхронізує працю групи, ніж постановника проекту. Спектакль є колективним творенням членів групи, де кожен з них має вплив на його змістовну суть. Цей новаторський підхід у процесі творення видається дуже ефективним. Спектаклі є гармонійною композицією, налаштованою *творчою мистецькою справою*.

Переклад з польської Олега Драча

Ця публікація стала можливою завдяки підтримці з боку Програми Європейської Спільноти «Молодь в дії».
This publication was made possible through support provided by the European Community Youth in Action Programme.

Література

1. <<http://www.teatry.art.pl/rozmowy/tgestu.htm>>
2. <http://www.teatrzar.art.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=37&lang=pl&bgimg=przedstawienia>
3. <http://www.teatrzar.art.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=36&Itemid=27&lang=pl&bgimg=onasglowna>

Анотація

Проаналізована роль режисера в сучасному театрі, а також інноваційні підходи до цієї професії. Режисер перестає бути лідером, а стає координатором роботи групи акторів. Обговорюючи діяльність двох альтернативних театрів у Польщі (ЦТП Гардзенице, Театр «ZAR»), автор презентує тип театральної діяльності за участю численних майстерень — місце, яке є одночасно культурологічним і дослідницьким центром. Описані театральні трупі пропонують не лише оригінальні театральні вистави (спектаклі є ритуалізованими, дуже ритмічними, актори часто послуговуються традиційними засобами виразності, такими як пісня чи жест), а й одночасно створюють важливий культосвітній простір.

Аннотация

Проанализирована роль режисера в современном театре, а также инновационные подходы к этой профессии. Режиссер перестает быть лидером, а становится координатором работы группы актеров. Обсуждая деятельность двух альтернативных театров в Польше (ЦТП Гардзенице, Театр «ZAR»), автор презентует тип театральной деятельности с участием нескольких мастерских — место, являющейся одновременно культурологическим и исследовательским центром. Описанные театральные труппы предлагают не только оригинальные театральные представления (спектакли являются ритуализированными, очень ритмичными, актеры часто используют традиционные средства выражения, как песня или жест), но создают в то же время важное культурно-просветительское пространство.

Summary

The article presents an investigation of the role of the director in the contemporary theatre and the innovative approach to the process of directing, which means more to coordinate rather than to lead. The work of two Polish alternative theatres (OPT Gardzienice, Theatre ZAR) is thoroughly analyzed. The author discusses the type of theatre activity, which is the cultural and research centre at the same time as well as the place where the theatre workshops are organised. These theatre groups offer not only original performances (which are ritualized, very rhythmical and full of traditional techniques of expression, such as song, gesture), but they also create an important space for cultural education.

Skr t

W niniejszej pracy poddana zostaje analizie rola re ysera we wsp óczesnym teatrze oraz efekty nowego podejcia do tej profesji. Re yser przestaje by* leaderem, a staje si koordynatorem pracy grupy aktor w. Poprzez om wienie dziaalnoci dw ch teatr w alternatywnych w Polsce (OPT Gardzienice, Teatr ZAR), autorka prezentuje typ dziaalnoci teatralnej, kt ry stanowi jednoczenie oærodek kulturalny, centrum badawcze oraz miejsce, w kt rym organizowane s sesje warsztatowe. Opisane grupy teatralne, oferuj nie tylko oryginalne przedstawienia teatralne (spektakle s zrytualizowane, bardzo rytmiczne, aktorzy posuguj si cz sto tradycyjnymi oærodkami wyrazu, takimi jak pieæ, gest), ale kreuj zarazem wa ne miejsce kulturalno-æwiatowe.